

SU, KAN VE AKIL
MITOLOJİDEN FELSEFEYE GEÇİŞİN HİKÂYESİ

ÜNSAL ÇİMEN

ÜNSAL ÇİMEN

Antalya doğumlu (1974). Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Bölümünde, lisansüstü eğitimini Akdeniz Üniversitesi (2003-2005) ve Otago Üniversitesi (2012-2017) felsefe bölümlerinde tamamladı. Lisansüstü eğitimi sırasında Platon'un kadına bakışını incelediği yüksek lisans tezini ve Francis Bacon'ın doğa felsefesinde matematiğin yerini incelediği doktora tezini yazdı. Hâlen Muş Alparslan Üniversitesi Felsefe Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmakta ve çalışmalarını erken modern dönem bilim felsefesi tarihi ve feminizm alanlarında sürdürmektedir.

Başlıca eserleri: *Eski Yunan Dramalarında Anaerkil İzler* (2011), *Azizler ve Dâhiler* (2021).

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	11
I	
KOZMOLOJİK ANNEMİZ OLARAK İLKSEL SULAR	19
2	
KOGİLER VE İLKSEL SULARIN BİÇİMLENDİRİCİ ROLÜ	33
3	
OEDİPUS: DENİZİN OĞLU, KURBAN EDİLEN KRAL	43
4	
KLİTEMNESTRA’NIN ÖLDÜRÜLMESİNDE APOLLONCU VE DİONİSOSÇU İKİLİK	52
5	
DUYULUR DÜNYADAN (DENİZDEN) KAÇIŞ OLARAK FELSEFE (US)	77
6	
DÖNGÜSELLİĞE KARŞI AY-ÜSTÜ BÖLGE VE İLK HAREKET ETTİRİCİ	84
7	
SALÂMÂN VE ABSÂL: İLKSEL SULARDAN USSAL DÜNYAYA Bir Aşk Hikâyesi	96
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	124
DİZİN	133

GİRİŞ

Ataerkil dönemle birlikte üç önemli gücün kadından gaspedilmiş olduğunu söyleyebilirim ve bunların üçü de ilksel sular yani âdet kanıyla ilgilidir. İlk olarak âdet kanının, çocuğu meydana getirmedeki etkin rolü: Bu rol, erkeğin menisine geçmiştir. İkinci olarak, âdet kanının (ilksel suların) kozmosun oluşmasındaki biçim verici rolü: Bu rol de ataerkil dönemde Platon'un biçimler dünyası (idealar dünyası) ve Aristoteles'in ilk hareket ettiricisi (saf biçim)¹ gibi, biçim sağlayıcılara verilmiştir. Üçüncü olarak ise ilksel suların (âdet kanının) manevi olgunluk (bilgelik) kazandırma rolü: Ataerkil dönemle birlikte bu rol felsefeye (us/akıl) devredilmiştir. Manevi olgunlaşmayı sağlayan gizemler ve ritüeller, rahmi simgeleyen mağara veya mağarayı temsil eden tapınaklarda yapılyorken, artık bu olgunlaşma, felsefi (ussal, akli) bir yolculukla mümkün hâle gelmiştir. Erkeğin, kadından yani dişil ilkedden aldığı bu üç yetenek, ilksel suların biçimlendirici gücü altında bir arada ele alınabilir. Âdet kanının çocuğun oluşmasındaki rolü, biçimlendirici bir roldür. Benzer şekilde, âdet kanının ya-

¹ Dostum Yavaş Serdar Gökcan'a, bu kitabın anlaşılrlılığını arttıran yapıcı yorumları için minnettarım.

Platon, değişim hâlinde olan duyulur dünyanın dışında, değişmez bir biçimler dünyası tasarlamıştı. Aristoteles ise benzer bir şeyi hareket etmeyen, değişmez, saf bir biçim/form olan ilk hareket ettiriciyi tasarlayarak yaptı. Duyulur dünyaya aşkın olan bir biçimler dünyasının varlığını reddetmekle beraber, Aristoteles de edilgin ilksel maddeye biçim veren bir saf biçim (ilk hareket ettirici) tasarlamıştı. Bu ilk hareket ettirici, maddeye aşkın ve değişmez olan tek varlıktır; maddi şeylerin biçimleri/formları olan diğer değişmez varlıklar ise maddeden ayrılamazlar. Platon ise, Aristoteles'ten farklı olarak bütün değişmez varlıkları maddeye aşkın olarak tasarlamıştır, bkz. Vasilis Politis, *Routledge Philosophy Guide Book to Aristotle and the Metaphysics*, New York, Routledge, 2004, s. 268.

ni ilksel suların kozmosun oluşumundaki rolü de biçimlendiricidir. Yine âdet kanının ya da rahmin manevi bir olgunluk sağlaması da aslında biçimlendirici bir roldür. Çünkü biçim vermek aynı zamanda belli yetenekleri maddeye kazandırmak demektir. Bu bağlamda, kişinin kazandığı yetenek[ler] de, kişinin yeni bir biçim alması anlamına gelir.

Suyun bilgelikle ilişkisini ve bu bilgeliliğin ataerkil bir kılıfa bürünmesini ortaya koyarken farklı kültürlerden söylenceler, masallar ve hikâyelerden faydalanacağım. Farklı kültürlerden derleme yapmış olmam bilinçlidir çünkü farklı kültürlerde benzer noktalar bulmak olağandır. Bu benzerlikler, insanlığın geçmişinden gelen ortak bir öğretinin, bakış açısının varlığını gösterirler. Bütün bu kültürler, bir yapbozun farklı parçalarını sunarak insanlığın ortak belleğine ışık tutarlar.

Suyun etkin, dolayısıyla biçimlendirici rolünü Tanrı Dionisos'un temsil ettiğini söyleyebilirim. Ataerkil dönüşümle birlikteyse, Tanrı Apollon icat edilmişti. Bunu ifade ederken, Apollon bir tanrı olarak icat edilmiş demek istemiyorum, o zaten vardı fakat ona atfedilen özellikler ataerklinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmişti. Böylece, öncesinde Tanrı Dionisos'un temsil ettiği bütüncül bir yaklaşım varken, sonrasında, yani ataerklinin ortaya çıkmasıyla birlikte, bir tarafta kadın merkezli kültürün değerleri, diğer tarafta da ataerklinin yeni değerleri olmak üzere ikili bir durum ortaya çıkmıştı. Nietzsche, Dionisosçu olan ile Apolloncu olan arasındaki ikiliğin tanınmasında en etkili isim olmuştur.² O, Apolloncu sanatları heykel ve resim ile ilişkilendirirken, müziği Dionisosçu sanat olarak tanımlamıştır

² Nietzsche'nin Apolloncu ve Dionisosçu ikiliğine ilişkin görüşünün ayrıntılı bir açıklaması için bkz. Friedrich Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. Bu konudaki ikincil çalışmalar için bkz. Alfred R. Oarge, *Friedrich Nietzsche: The Dionysian Spirit of the Age*, Chicago, A. C. McClurg & Company, 1911; John Sallis, *Crossings: Nietzsche and the Space of Tragedy*, Chicago, University of Chicago Press, 1991; Kieran Stewart, "On the Centrality of Dionysus in Nietzsche's Philosophy", *The European Legacy*, 20(4), 2015, s. 349-359.

çünkü müzik imgesel olmayan bir sanattır. Ayrıca Apollon’u akılcılıkla, Dionisos’u ise coşku, delilik, kaos ve duygularla ilişkilendirmiştir. Nietzsche’ye göre Dionisos aynı zamanda doğanın Titanik güçlerini temsil eder ve bu güçler akı, düzeni ve *principium individuationis*’i³ temsil eden Apollon tarafından dengelenirler. Apollon, görünüştür, yani gerçekliğin önündeki perdedir (*Māyā*’dır);⁴ bu perdenin ardındaki gerçeklik ise Dionisos, yani doğanın Titanik güçleridir. İnsan, akıl yoluyla Dionisos’un akışkanlığını, yani gerçekliğin belirsizliğini maskeleyen bir kültür yaratır; böylece Dionisosçu bütünselliği, tekliği örterek kendini bir birey olarak görmeye başlar. Nietzsche, Maya’yı Apollon ile özdeş görür çünkü her ikisi de gerçekliği örten görünüşler dünyasına atıfta bulunur. Fakat benim bu kitaptaki amacım, Apollon ve Dionisos ikiliği hakkındaki Nietzsche’nin yorumunu değerlendirmek değildir. Ben bu ikiliğin ortaya çıktığı antik dönemle ilgileniyorum ve bu ikilikten ilk kez söz eden Plutarkhos’un aşağıda yer verdiğim sözlerinden hareket ediyorum.

Truva savaşında Yunan ordusunun komutanı Kral Agamemnon’un karısı Kraliçe Klitemnestra, donanmanın denize açılabilmesi için gerekli rüzgârın çıkmasını sağlamak için kızı Iphigenia’yı kurban vermiştir. Kraliçe Klitemnestra da kocası Kral Agamemnon savaştan döndükten sonra intikamını almak için onu öldürmüştür. Bunun üzerine tanrı Apollon, Klitemnestra’nın Agamemnon’dan olma oğlu Orestes’i, babasının intikamını almak için kışkırtmış, böylece Orestes de annesini öldürmüştür. Kraliçe Klitemnestra’nın kendi oğlu Orestes tarafından öldürülmesinde Tanrı Apollon’un oynadığı rolde *kozmolojik annenin katli* olarak tanımladığım olguyu görebildiğimizi ileri sürüyorum. Kozmolojik annenin katlini, ilksel suların (yani âdet kanının, rahmin, ilksel mad-

³ Bireyselleşme ilkesi (Ed.)

⁴ Hindu felsefesinde Māyā bir yanılsamadır; gerçekliği gizleyen bir perdeye benzetilebilir.